

TÜREV ÜRÜNLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİ ve DÖNEMSONU DEĞERLEMESİ

TAXATION OF DERIVATIVES AND END-OF-PERIOD
VALUATION

Mesut KOÇ*

Osman DEVECİ*

ÖZ

Bretton Woods anlaşmasının bozulması ve petrol krizinin etkisiyle uluslararası mali sistemde, 1970'lerden sonra köklü değişimler görülmeye başlanmıştır. Bu değişimlerin sonucu olarak para piyasasında esnek (dalgalı) döviz kuru sistemine geçilmiştir. Para piyasasındaki değişim, döviz kurlarının değişiklik göstermesine ve faiz oranlarında dalgalanmalara sebep olmuştur. Bu süreçte finans dünyası, büyük oranda döviz kuru ve faiz oranı gibi finansal risklerle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle finansal risk yönetimi önem kazanmıştır. Finansal riskten uzak kalmak veya bu riski azaltmak amacıyla yeni finansal araçlar geliştirilmiştir. Bu araçlar arasında ise en önemlisi türev ürünlerdir. Bu çalışmamızda döviz cinsinden türev ürünlerinin tanımı yapıp, Türk Vergi Kanunlarına göre nasıl vergilendirildiği açıklandıktan sonra dönem so-

ABSTRACT

International financial system underwent radical changes due to the termination of Bretton Woods agreement and oil crisis. As a result of these changes, flexible (floating) exchange rate system in money markets. This change in money markets resulted in fluctuation in foreign exchange rates and interest rates. During this period, financial markets were exposed financial risks such as fluctuations in exchange and interest rates. New financial instruments have been developed in order to remain away from or diminish these risk. The most important instruments among these are derivatives. This article defines derivatives in foreign currency and how they are taxed according to Turkish tax legislation, after that its valuation is explored by discussing different views on this subject.

Keywords: Derivatives in foreign currency, taxation of derivatives, valuation of derivatives

* Vergi Müfettişi

** Vergi Müfettiş Yardımcısı

M.G.T.: 22.10.2015 / M.K.T.: 17.11.2015

nu değerlemesi ele alınarak konu ile ilgili farklı görüşler bir arada değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Döviz Cinsinden Türev Ürünler, Türev Ürünlerin Vergilendirilmesi, Türev Ürünlerinin Değerlemesi

1- GİRİŞ

İkinci dünya savaşının ekonomiler üzerindeki yıkıcı etkisinden kurtulabilmek amacıyla hayata geçirilen sabit kura dayalı Bretton-Woods Sistemi ile Amerikan Dolarının değeri, altına bağlanmıştır. 1972 yılında Bretton-Woods Anlaşmasının bozulmasıyla birlikte finans dünyası, önemli kur riskleriyle karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca yaşanan faiz dalgalanmaları faiz riski sorununu ortaya çıkarmıştır.

Tüm bu gelişmeler yeni finansal araçlara olan talebi artırmıştır. Bu yeni finansal araçlar arasında en önemlileri türev ürünleri kavramı olup bu kavram forward, futures, opsiyon ve swap işlemlerini içermektedir. Türev ürünler, değerleri hisse senetleri, tahviller, yabancı para, faiz gibi bazı temel varlıklara bağlı olan finansal ürünlerdir. Türev ürünlerin işlem gördüğü piyasalar türev piyasalar veya vadeli işlem piyasaları olarak adlandırılmaktadır.¹

Geçmiş uzun yıllar öncesine dayanan türev piyasalar, özellikle finansal piyasaların 1970'lerden itibaren daha riskli hale gelmesiyle birlikte, finansal ve finansal olmayan kurumlar tarafından spekülasyon, bugünden gelecekteki fiyat riskine karşı korunma (hedging), finansman garantisi, yeni ihtiyaçlara uygun hizmet sağlayabilmek, yeni ürünler yaratabilmek, arbitraj ve vergisel işlemler amacıyla kullanılmaktadır.

Türev ürünler yukarıda saydığımız değişik kullanım amaçları içinde daha çok üç temel amaç olan riskten korunma (hedging), spekülasyon ve arbitraj getirisi sağlama amaçları için kullanılmaktadır.²

2- TÜREV ÜRÜNLERİNİN TANIMI

Yeni finansal tekniklerin aralarında yarattıkları etkiler bakımından en önemlileri, türev ürünler olmuştur. Türev ürünler finansal risklerin daha iyi anlaşılmasını, ölçülmesini ve yönetilmesini, özellikle de döviz kuru ve faiz oranı değişmelerinden kaynaklanan risklere karşı katlanılabilir maliyetlerle korunabilmeyi mümkün kılan ürünlerdir.³

Türev finansal araç, iki taraf arasında daha önceden belirlenmiş bir fiyattan, belirlenmiş miktarda mal veya nakit akışının, önceden saptanmış belli bir gelecekte alınıp satılmasını içeren sözleşmelere konu olan, getirisi daha önceden çıkarılmış bir finansal varlığın getirisine bağlı olan bir menkul kıymettir.

Türev ürünler, değerleri diğer bazı temel varlıklara bağlı olan finansal ürünlerdir. Bu temel varlıklar da hisse senetleri, tahviller, yabancı para, faiz ve emtia olarak sıralanabilir. Bu anlamda türev ürünler, cari piyasalarda işlem konusu olan varlıkların uzantısı (türevi) konumundaki finansal araçlardır.

Türev ürünler muhasebe terminolojisi açısından bilanço dışı (off balance-sheet) ürünlerdir. Çünkü

¹ Deniz Demirci, Kredi Türevleri ve Kullanımı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003, s. 3.

² Cüneyt Ceyhan, Türev Ürünler ve Riskten Korunma Sosyal Bilimler Enstitüsü, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 15.

³ Adalet Demirçelik, Selim Soydemir, Geleceğe Yönelik İşlemler Piyasaları (Futures Markets), SPK Araştırma Raporu, Ankara 1989, s. 1.

geleneksel varlık ve yükümlülükten ziyade şarta bağlı varlık veya yükümlülüklerin doğmasına neden olurlar. İşletmelerin içinde bulunduğu ekonomik şartlar her zaman işletmelerin bilanço içi işlemleri uygulamalarına uygun olmayabilir. Böylesi durumlarda da işletmeler bilanço dışı finansal ürünlere başvurabilirler. İşletmeler risk yönetimleri çerçevesinde risk profillerini amaçlarına uygun olarak değiştirmek amacıyla bilanço içi operasyonları ve bilanço dışı finansal ürünleri kullanırlar.

Bu piyasalarda alım satımı yapılan araçların türev ürünler olarak adlandırılmasının nedeni, söz konusu finansal enstrümanların nakit piyasalarda işlem gören hisse senedi, tahvil gibi temel yatırım araçları kullanılarak oluşturulması; değerlerinin, dayandıkları nakit piyasada işlem gören temel yatırım araçlarının değerlerinden türetilmiş olmasıdır. Piyasanın ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmişlerdir ve bu temel değerlere dayalı hak ve yükümlülükler sağlayan anlaşmalardır. Bu piyasaların en önemli özelliği işlem gören malların kendisinden değil, bu mallara ait fiyat, faiz, kur değişikliğinden kâr elde etme umududur.

Dünyadaki türev piyasalarına bakılıp genel bir sınıflandırılma yapıldığında hisse senedi endeksi, faiz, döviz gibi finansal araçlara, pamuk, buğday, mısır, palm yağı gibi tarımsal ürünlere, metallere ve enerjiye dayalı türev sözleşmelerinin işlem gördüğü görülmektedir.⁴

3- TÜREV ÜRÜNLERİN TÜRLERİ

3.1- Genel Açıklamalar

Türev ürünleri taşıdıkları temel özellikler açısından dört ana grupta toplanmaktadır. Bunlar; forward, futures, opsiyon ve swaptır.

- Forward, belirli miktardaki varlığı, belirli bir tarihte, belirli bir fiyattan, alma veya satma sözleşmesidir. Forward sözleşmeleri döviz forward sözleşmeleri, faiz forward sözleşmeleri ve mal forward sözleşmeleri olarak üçe ayrılmaktadır.

- Futures, belli nitelikteki ve belli miktardaki bir malın veya bir mali aracın gelecekteki önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden teslimini hükme bağlayan yasal bir sözleşmedir. Kur, miktar, vade ve teslimat şartları standart olup, organize borsalarda işlem görmektedirler. Finansal risklerin yönetilmesinde yaygın olarak kullanılan bir araçtır. Firmalar tarafından hedging amaçlı olarak etkin şekilde kullanılabilir. Dünyadaki organize borsalarda döviz, faiz, endeks ve mal/metallere ilişkin işlem gören pek çok kontrat mevcuttur. Futures sözleşmeleridöviz futures sözleşmeleri, faiz oranı futures sözleşmeleri, endeks futures sözleşmeleri, mal futures sözleşmeleri olarak dörde ayrılmaktadır.

- Opsiyon, bir finansal aracın (döviz, menkul kıymet, emtia vb.) önceden anlaşılmış bir tarihte ve önceden anlaşılmış bir fiyattan belirli bir miktarda satın alma veya satma hakkını bir prim karşılığında alıcısına verir. Diğer yandan satıcısına da tahsil edeceği prim karşılığında satma veya satın alma yükümlülüğü getiren bir kontrattır. Sahibi tarafından kullanılıp kullanılmama keyfiyeti olan bir türev aracıdır. Opsiyon sözleşmeleri hisse senedi opsiyonları, hisse senedi endeksi opsiyonları, döviz opsiyonları, faiz opsiyonları ve futures üzerine opsiyonlar olmak üzere beşe ayrılmaktadır.

- Swap sözleşmelerinde ise taraflar faiz ya da para gibi iki varlığın gelir akımlarını gelecekte belli bir tarihte değişme konusunda anlaşılırlar. Swap sözleşmeleri döviz swapları ve faiz swapları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.

⁴ Barış Yıldız, Yeni Finansal Araçlardan Türev Ürünler ve Vergilendirilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006, s.16-17.

Türev ürünler işlem gördükleri mekân açısından da iki gruba ayrılırlar. Bunlar; borsada işlem gören türev ürünler (futures ve opsiyonlar) ve borsa dışında işlem gören over the counter-tezgah üstü işlemler (forward, swap, opsiyonlar) olarak adlandırılan türev ürünlerdir.⁵

3.2- Döviz Cinsinden Türev Ürünler

3.2.1- Döviz Forward Sözleşmeler

Forward döviz piyasaları, genellikle, kişilere ileri bir tarihte, bugünden döviz kuru garantisi sağlar. Bu nedenle, eğer bir ihracatçı forward döviz kurunu garantilemek isterse, bu işle uğraşan bankalar veya broker'larla sözleşme yapabilir. Böyle bir sözleşme, belli bir tutar dövizin, belirli bir tarihte, belirlenmiş bir kurdan, belirlenmiş bir dövize çevrilmesini garanti eder. Bu sözleşmeler, ihracatçı ve ithalatçılara, gelecekteki tarihlerde yapacakları teslimat, tahsilat ve ödemelerde, fiyat değişimlerinden doğan risklerden korunma olanağı sağlar. Sözleşmede vade, uygulanacak döviz kuru, döviz tutarı, ödeme veya teslimatın yapılacağı yer, banka hesap numarası, tarafların kimliği gibi bilgilere yer verilir.

3.2.2- Döviz Futures Sözleşmeler

Döviz futures piyasaları dış ticaret ile uğraşan kişi ve kurumlar ile yatırımcıların kur riskinden korunmak ve döviz kuru konusunda geleceğe yönelik belirsizlikleri en aza indirebilmek için işlem yaptıkları sözleşmelerdir.

3.2.3- Döviz (Para) Swap Sözleşmeleri

Döviz (para) swap'ı iki taraf arasında, belirlenen tutarda bir paranın başka bir para ile değiştirilmesi ve belirli bir süre sonunda değiştirilen anaparaların geri verilmesini içeren bir anlaşma olarak tanımlanabilir.

İki taraf arasında düzenlenen, farklı para birimi cinsinden ifade edilen faiz yükümlülüklerinin veya gelirlerinin değiştirilmesini konu alan yasal sözleşmelerdir. Döviz swap sözleşmelerinin sabit faiz ayağı istenilen bir para birimi cinsinden belirlenebilirken, değişken faiz ayağı genellikle ABD doları cinsinden olmaktadır. İki para birimi arasındaki çapraz kur sözleşme düzenlenirken taraflarca belirlenir. Faiz swap sözleşmelerinden farklı olarak vade başında ve sonunda nominal değerler el değiştirir. Ancak bazılarında nominal değer sadece vade sonunda son faiz ödemesiyle beraber el değiştirir.

3.2.4- Döviz Opsiyon Sözleşmeleri

Döviz opsiyonları, alıcısına belirli miktar dövizini belirli bir fiyattan anlaşma süresi boyunca herhangi bir anda veya vadede satın alma veya satma hakkı veren sözleşmedir. Döviz opsiyonları belli başlı dövizler üzerinden satılırlar.

Döviz opsiyonları finansal risk yönetiminde en fazla kullanılan araçların başında gelmektedir. Özellikle bankalar, ihracatçılar, ithalatçılar ve dış müteahhitler bu araca sıkça başvurmaktadır.⁶

⁵ Barış Yıldız, Yeni Finansal Araçlardan Türev Ürünler ve Vergilendirilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006, s. 19-20.

⁶ Aysel Kuş, Türev Ürünlerin İşletmeler ve Bankalar Açısından Muhasebeleştirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010, s. 7-15.

4- TÜREV ÜRÜNLERİN TÜRK VERGİ KANUNLARI KARŞISINDAKİ DURUMU

4.1- Genel Açıklamalar

Türev piyasası ürünleri, gerek karmaşık yapıları gerekse de değişen koşullara çok hızlı uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olmaları dolayısıyla vergilendirilmeleri konusunda problemler yaratan araçlardır. Bu özellikleri nedeniyle temel kullanım amaçları olan hedging yani riskten korunma, spekülasyon ve arbitraj yanında tali bir amaç gibi görünse de aslında çoğu kez bu amaçlarında önüne geçen vergiden kaçınma ve verginin peçelenmesi amacıyla da kullanılmaya çalışılmaktadır. Özellikle yukarıda bahsi geçen değişen koşullara çok hızlı uyum sağlayabilecek esnekliğe sahip olmaları mevcut vergi yasalarında bulunan boşlukları kendi lehlerine kullanmak isteyen türev ürün kullanıcılarını bu araçları kullanmaya teşvik etmektedir. Sermayenin önündeki engellerin neredeyse kalktığı günümüz koşullarında, türev ürünlerinden elde edilecek gelirlerin ya da bunların kullanımı neticesinde oluşabilecek zararların vergisel durumu konusunda yaşanan bu sıkıntıları bertaraf edebilmek için bunlara uygun vergi politikaları oluşturulmaya çalışılmaktadır.⁷

4.2- Gelir Vergisi ve Kurumlar Vergisi Açısından

Swap ve forward kontratları, organize borsalarda işlem görmeyen, üçüncü şahıslara devredilmeleri mümkün olmayan, ikinci el piyasaları bulunmayan ve Borçlar Kanunu'nun 19'uncu maddesi uyarınca bir sözleşmenin konusunun, kanunun getirdiği sınırlar içinde serbestçe tayin olunabileceği hükmüne bağlı olarak düzenlenen, iki taraflı ticari sözleşmeler niteliğinde olduklarından menkul kıymet olarak nitelendirilemezler. Bu nedenle swap işlemlerinden elde edilen kazançlar, Gelir Vergisi Kanunu'nun 37/5'inci maddesi kapsamında kendi nam ve hesabına menkul kıymet alım-satımı ile uğraşanların bu faaliyetlerinden doğan kazancı sayılmayacak ve bu kapsamda ticari kazanç olarak değerlendirilmeyecektir. Ancak bu durum söz konusu kazançların genel hükümler çerçevesinde değerlendirilmesine engel teşkil etmeyecektir. Şayet bu tür işlemlerden sağlanan kazançlar genel hükümler çerçevesinde ticari kazanç kapsamına giriyor ise, ticari kazanç; girmiyor ise, Gelir Vergisi Kanunu geçici 56/G'ye göre arızıkazanç olarak diğer kazanç ve irat sayılacaktır. Futures ve opsiyon kontratları swap ve forward sözleşmelerinin aksine belli başlı organize borsalarda alınıp satılan, üçüncü şahıslara devredilmeleri mümkün olan ve dolayısıyla ikinci el piyasaları bulunan standart kontrat olmaları nedeniyle menkul kıymet olarak nitelendirilirler. Bu sözleşmeler GVK'nın 37/5'inci maddesi kapsamında, yani kendi nam ve hesaplarına menkul kıymet alım ve satımı ile uğraşanların bu faaliyetlerinden doğan kazanç olarak, ticari kazanç sayılması ve bu kapsamda değerlendirilmesi gerekmektedir.

Forward işlemleri sonucunda elde edilen kazancın vergilendirilmesi konusunda mevzuatta herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Bu durumda 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu kapsamında belirlenen kazanç unsurlarından hangisine gireceğinin belirlenmesi gerekir. Bu konuda yargı içtihatları etkili olacaktır. Herhangi bir mala dayalı olarak yapılan forward sözleşmesi işleminin vergiye tabi olabilmesi için bir kazancın doğması gerekmektedir. Ya da başka bir deyişle bir alım satım işleminde satış hâsılatı ile satılan malın maliyeti arasında bir fark doğması, bir hizmet ifasında ise elde edilen hâsılatla bu hizmetin yapılması için yapılan harcamalar arasında bir fark doğması gerekmektedir.

⁷ Barış Yıldız, Yeni Finansal Araçlardan Türev Ürünler ve Vergilendirilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006, s. 107

Dolayısıyla sözleşme konusu malın teslimiyle sona eren forward sözleşmelerinde teslimin gerçekleşmesiyle kazancın doğduğunu iddia etmek yasal çerçeve içinde zordur.

Swap işlemleri bir risk kontrol aracıdır, oluşacak giderin azaltılması yoluyla bir gelir elde edilmesi söz konusudur. Doğrudan elde edilen bir gelir yoktur. Bu yüzden Gelir ve Kurumlar Vergisi açısından vergilendirilecek bir gelirden doğrudan gözükmemektedir. Burada asıl önemli olan swap yoluyla borçlanmanın hesaplara yansıtılma şeklidir. Kurumlar Vergisi açısından bakıldığında ise, vergilendirilecek gelir, bu işlemlere aracılık yapan bankaların komisyon, prim gibi elde ettiği gelirlerdir. Elde edilen hakkın kullanılması halinde opsiyon sözleşmelerinde bir mal, döviz yada hisse senedi teslimi yapılmakta ise vergilendirme futures sözleşmelerinin teslimi ile sonuçlanmasındaki gibi olacaktır. Teslime konu olan mal, döviz ya da hisse senedi maliyet bedeli ile kayıtlara yansıtılacaktır. Maliyet bedeline opsiyon primi de ilave edilecektir.

GVK'nın Geçici 67'nci maddesinin (14) numaralı bendinde, bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte ekonomik veya finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenlerde dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, malı, kıymetli madeni ve döviz alma, satma, değiştirme ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunacağı hükme bağlanmıştır. Bu hüküm uyarınca, bankalar veya aracı kurumlar, bu nitelikte bir işlem yapmaları halinde; vadeli işlem veya opsiyon sözleşmesinin hükmünden yararlandığı anda, sözleşmeye baz alınan kıymetin piyasa fiyatına göre oluşan değeri ile işlem fiyatına göre oluşan değeri arasındaki fark üzerinden sözleşmenin sona erdiği tarih itibarıyla %10 oranında kesinti yapılacaktır.

Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesinin 5436 sayılı Kanunun 14/d maddesiyle 01.01.2006 tarihinden itibaren değişen (14) numaralı fıkrasına göre, Türkiye'de kurulu Vadeli İşlem ve Opsiyon Borsası'nda 2006 yılında yapılan işlemlerden elde edilen kazançlar için ise tevkifat oranı sıfır olarak uygulanmıştır. Vadeli işlem veya opsiyon sözleşmeleri dolayısıyla ödenen komisyonlar, Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi tevkifat matrahının tespitinde dikkate alınacaktır. Tam ve dar mükellef kurumların (Türkiye'de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmayanlar hariç) aralarında yaptıkları vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinden doğan kazançları için tevkifat yapılmamıştır. Söz konusu sözleşmelerin vadesinin 2007 ve sonraki yıllara sarkması durumunda da bu sözleşmelerden doğan kazançlar üzerinden tevkifat yapılmamıştır. Türkiye'de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmasalar dahi banka ve benzeri finans kurumlarıncı bu kapsamda elde edilen gelirler tevkifata tabi olmamıştır. Banka ve benzeri finans kurumları dışında kalan dar mükellef kurumların ise bu düzenleme çerçevesinde tevkifat kapsamı dışında kalabilmeleri için Türkiye'de işyeri veya daimi temsilci aracılığıyla faaliyette bulunmaları gerekmektedir.

Maliye Bakanlığınca çıkarılan ve 08.03.2007 tarih ve 26456 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 263 Seri No'lu Gelir Vergisi Genel Tebliğinde Gelir Vergisi Kanunu'nun Geçici 67'nci maddesi kapsamındaki gelirlerin ihtiyari beyanı ile tevkif edilen vergilerin mahsup ve iade işlemleri, özel amaçlı araçlardan elde edilen gelirlerin vergilendirilmesi ve diğer hususlara ilişkin açıklamalar yapılmıştır.

Borsa'da işlem gören vadeli işlem sözleşmelerinden elde edilen değer artış kazançlarından yüzde sıfır stopaj uygulamasının 31.12.2008 tarihine kadar uzatılmasını öngören 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanununun geçici 67'nci maddesinde değişiklik yapan kanun, Resmi Gazete'nin 4 Nisan 2007 tarihli sayısında yayımlanarak 1 Ocak 2007 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir. Buna göre, tam mükellef gerçek ve tüzel kişi yatırımcıların VOB'da gerçekleştirdikleri işlemlerden elde et-

tikleri kazançlar için tevkifat oranı sıfır olarak uygulanacaktır. Bu uygulama dar mükellef yatırımcılar için de geçerlidir.

4.3- Katma Değer Vergisi Açısından

Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesine göre: Türkiye'de ticari faaliyet çerçevesinde yapılan teslim ve hizmetler katma değer vergisine tabidir. Bu nedenle ticari faaliyet çerçevesinde yapılan finansal türev işlemleri aynı zamanda katma değer vergisine tabi işlemler olacaktır. Türev işlemlerle ilgili olarak yapılan sözleşmelere bakıldığında bir malın, yabancı paranın, hisse senedinin teslimini içerdiği görülmektedir. Eğer sözleşme KDV'ye tabi olan bir ürünü içeriyorsa ve sözleşme-teslimle kapatılırsa bu işlemin KDV'ye tabi olacağından kuşku yoktur. Ancak, bir malın satışı veya bir hizmetin ifasını sağlamak hususunda sözlü veya yazılı anlaşmayapılması KDV'nin doğması açısından tek başına yeterli değildir. Sözleşmeye konu olan malın teslimi veya hizmetin ifasının fiilen yapıldığı tarihte KDV doğacaktır. Yine Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 10'uncu maddesine göre: vergiyi doğuran olay mal teslimi hallerinde, malın teslimi anında, malın tesliminden önce fatura veya benzeri belgeler verilmesi halinde, bu belgelerle gösterilen miktarlarla sınırlı olmak üzere söz konusu belgelerin düzenlenmesi anında meydana gelir. Buna göre finansal türev ürünlerinde vergiyi doğuran olay, söz konusu sözleşmenin düzenlendiği tarihte değil, sözleşmede belirtilen vadede mal tesliminin gerçekleştiği anda veya malın tesliminden önce fatura düzenlenmişse faturanın düzenlendiği anda olacaktır.

KDV yönünden forward sözleşmelerinde vergiyi doğuran olay forward sözleşmesinin yapılması değil, vade tarihinde malın teslimi veya teslimden önce fatura vb. belge düzenlenmesidir. Emtia alım satımına yönelik olarak düzenlenen forward sözleşmelerinde sözleşmede yazılı olan fiyat, malın teslim tarihindeki emsal bedeline göre açık bir şekilde düşük olmadıkça veya bu düşüklük mükellefçe haklı bir sebeple açıklandığı sürece KDV yönünden matrah, forward sözleşmesinde yazılı olan fiyat olacaktır. Aksi halde KDV matrahı malın emsal bedeli olacaktır. Döviz ve menkul kıymet teslimine yönelik forward sözleşmelerde KDV istisnası vardır.

Banka ve benzeri kuruluşlar ve sigorta şirketleri tarafından yapılan işlemler Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi'ne tabi olduğundan KDV Kanunu'nun 17'nci maddesinde KDV'den istisna edilmiştir. Bankalar tarafından yapılan türev işlemlerde KDV söz konusu olmayacaktır. Mal teslimi ile sonuçlanan futures sözleşmelerinde, herhangi bir mal tesliminden farksız olarak KDV uygulanmalıdır. Futures sözleşmesi sonucunda teslim edilen külçe altın ve gümüş katma değer vergisinden istisna edilmiştir.

Yukarıda belirtilenler ışığında, futures, forward ve opsiyon sözleşmelerinde teslim ile sonuçlanması durumunda KDV'yi doğuran olay meydana gelecektir. Diğer durumlarda KDV'den bahsetmek mümkün olmayacaktır.

4.4- Damga Vergisi Açısından

Damga Vergisi Kanunu'nun 1'inci maddesinde, Kanun'a ekli "1" sayılı tabloda yazılı kağıtların Damga Vergisi'ne tabi oldukları belirtilmiştir. Tabloda mukavelenameler, temliknameler ve taahhüt-namelerin binde 7,5 oranında damga vergisine tabi oldukları belirtilmiştir. Damga Vergisi Kanunu'nun mükerrer 30'uncu maddesinin üçüncü bendiyle, Bakanlar Kurulunun, Sermaye Piyasası Kanunu'nun uygulanması ile ilgili olarak Sermaye Piyasası Kurulunca düzenlenmesi öngörülen kâğıtların tabi olduğu damga vergisi nispetini "0" a kadar indirmeye yetkili kılmiştir. Kanun'un 4'üncü maddesinde, bir kâğıdın tabi olacağı verginin tayini için o kâğıdın mahiyetine bakılacağı ve buna göre, tabloda yazılı vergisinin bulunacağı, mahiyeti tayin edilmek istenen kâğıt üzerinde başka bir kâğıda atıf yapılmışsa

atf yapılan kâğidin hükümlerine nazaran iktisap edildiği mahiyete göre vergi alınacağı belirtilmiştir. 488 sayılı Kanunun mükerrer 30'uncu maddesinin üçüncü fıkrası 30/12/2004 tarihli ve 5281 sayılı Kanunun 6'ncı maddesi ile değiştirilmiş, Bakanlar Kurulu, elektronik ortamda gönderilenler ile Sermaye Piyasası Kanunu'nun uygulanmasıyla ilgili olarak Sermaye Piyasası Kurulu'nca düzenlenmesi öngörülen kâğıtların tâbi olduğu damga vergisi nispet ve maktu tutarlarını ibraz yerleri itibarıyla sıfıra kadar indirmeye, indirilen nispet ve tutarlarını kanunî seviyesine kadar çıkarmaya ve bu nispet ve tutarlar dahilinde kâğıtlar itibarıyla farklı nispet ve tutarlar tespit etmeye yetkilidir.

SPK'nın 40'inci maddesinde, münhasıran ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madene ve dövize dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile her türlü türev araçlar damga vergisinden muaf tutulmuştur.

Forward işlemleri ticaret borsalarında yapılmadığı için 5590 sayılı Kanuna 4233 sayılı Kanunla eklenen Ek 11'inci madde kapsamında değerlendirilmeyip ve bu kapsamda damga vergisinden istisna oldukları sürülemez. Forward işlemlerine ilişkin yapılan sözleşmelerin Damga Vergisi Kanunu'nda damga vergisine tabi sözleşmeler kapsamında değerlendirilmesi ve damga vergisine tabi olması gerekmektedir.

4.5- Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi Açısından

Banka ve sigorta muameleleri vergisini doğuran olay yükümlünün yaptığı işler neticesinde lehi-ne nakden veya hesaben para kalmasıdır. İşlemlerden lehe kalan paralar matrahı oluşturur. Bununla birlikte Kanun'un 31'inci maddesinde kambiyo işlemleri bakımından "lehe para kalmaması" şartı aranmamıştır. Kambiyo işlemlerinin yapılması verginin doğması için yeterlidir. Aynı zamanda türev işlemlerde birer kambiyo işlemidir. Öyleyse bunlarda da lehe para kalması şartı aranmaksızın vergilendirme yapılabilecektir. Türev ürünlerle ilgili olarak ele alınması gereken en önemli konuda swap'ın bir arbitraj işlemi olup, olmadığıdır.

Swap işlemleri özüne inildiği zaman aslında bir kambiyo işlemidir. Bu şekilde varsayıldığı zaman swap işlemlerinin, istisnanın dışında kabul edilerek banka ve sigorta muameleleri vergisi açısından kambiyo işlemlerinin vergilendirilmesine ilişkin hükümler doğrultusunda vergilendirilmesi gerekecektir. Ancak bu vergilendirme swap işleminin üzerine büyük bir yük getirecek ve bu finansal türevin tercih edilmemesine sebep olacaktır. Maliye Bakanlığı görüşü çerçevesinde bu işlemlerin vergiden muaf olması gerektiği düşünülmektedir. Futures kontratlarında sadece bankalar tarafından yapılması gibi bir şeyden bahsedemeyiz. Yatırımcı futures kontratı almak istediği zaman aracı kurumlar vasıtasıyla da bu işleri yürütebilir. Bu şekilde yapılan işlemde BSMV açısından bir vergiden söz etmek mümkün değildir. Ancak aynı işlem bir banka tarafından yapılırsa bir vergi söz konusu olacaktır. Kı-sacası türev ürünler bankalar aracılığıyla yapıldığı zaman BSMV'den söz etmek mümkün olacaktır.

BSMV'nin 28'inci maddesinde, banka ve sigorta şirketlerinin (finansal kiralama kanununa göre yaptıkları işlemler hariç olmak üzere) ve kendileri veya başkaları hesabına menkul kıymet alıp satmayı, alıp sattıkları menkul kıymet karşılığı borç ödemeyi taahhüt etmeyi meslek edinenlerin, her ne şekilde olursa olsun yapmış oldukları bütün muameleler dolayısıyla kendi lehlerine her ne nam altında olursa olsun nakden veya hesaben aldıkları paraların BSMV'ne tabi olduğu bildirilmiştir. Halen fiziki teslimden ziyade zımni kredi piyasası hükmünü icra eden bu piyasalarda, fiziki mal ve hizmet tesliminin gerçekleşmediği durumlarda BSMV'nin hesaplanması zorunludur.⁸

⁸ Ali Özer, Türev Ürünler -Piyasası, Vergilendirilmesi, Muhasebeleştirilmesi ve Türkiye'deki Durumu-, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Erzurum 2008, s. 120-127.

5- DÖVİZ CİNSİNDEN TÜREV ÜRÜNLERİNİN DEĞERLEMESİ

Türev ürünlerle ilgili asıl sorun bu araçlara ilişkin sözleşmelerin değerlemelerinin nasıl yapılacağı hususudur. Değerleme sorunu iki aşamada karşımıza çıkmaktadır. Birinci aşamada, bu sözleşmelerin yapıldıkları tarihte muhasebe kayıtlarına alınacak değerinin saptanması, ikinci aşamada ise, faaliyet dönemleri sonundaki veya finansal raporların düzenleneceği tarihlerdeki değerlendirme sorunlarıdır.

İşletmelerin türev araç sözleşmelerine taraf olmalarındaki temel amaç bu sözleşmelerin vadeleri süresince piyasa değerlerinde meydana gelecek olumlu değişimlerden yararlanmaktır. Bu nedenle bu değişimlerin muhasebe kayıtlarına ne zaman ve nasıl yansıtılacağı önem kazanmaktadır. Hesap dönemlerinde ortaya çıkan kazanç ve kayıpların dönem kar zarar hesabına ne zaman aktarılacağı sorusu da cevaplanması gereken en önemli sorulardan biridir.

Değerleme yöntemlerinden hangisinin kullanılacağına karar, türev araçların türü, cari piyasa fiyatının bulunup bulunmaması ve türev aracın hangi amaç ile kullanıldığına bilinmesi ile yakından ilgilidir. Korunma amaçlı yapılan sözleşmelere ait kazanç ve kayıpların sözleşme sonuna kadar ertelenmesi, kar elde etme amacıyla yapılan sözleşmelere ait kazanç ve kayıpların ise doğrudan ilgili dönemin kayıtlarına aktarılması yaygın olarak kullanılan uygulamadır.⁹

Türev ürünlerinin Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre değerlendirilmesi ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır.

1. Görüş: Vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri hukuken kıymetli evrak ve menkul kıymet niteliği taşımadığı için türev ürünlerin değerlemeye tabi tutulması mümkün bulunmamaktadır.

2. Görüş: Türev ürünler sözleşmeye dayanak varlığın dışında bizatihi bir iktisadi kıymettir ve bu nedenle VUK'nun 258'inci maddesi gereğince işletmenin aktifinde yer alan diğer iktisadi kıymetler gibi değerlendirilmesine tabi tutulmak zorundadır.¹⁰

Türev sözleşmelerinin değerlemesine ilişkin vergi kanunlarında açık düzenlemeler bulunmamaktadır. GVK'nın geçici 67'nci maddesinin 13'üncü bendinde bu konuya ilişkin hükümler yer almaktadır. Söz konusu hükümler aşağıdaki gibidir:

"13) Bu maddede geçen menkul kıymet ve diğer sermaye piyasası aracı ifadesi, özel bir belirleme yapılmadığı sürece Türkiye'de ihraç edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulunca kayda alınmış ve/veya Türkiye'de kurulu menkul kıymet ve vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören menkul kıymetler veya diğer sermaye piyasası araçları ile kayda alınmamış olsa veya menkul kıymet ve vadeli işlem borsalarında işlem görmese dahi Hazinece veya diğer kamu tüzel kişilerin ihraç edilecek her türlü menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası aracını ifade eder.

Bankaların ve aracı kurumların taraf olduğu veya bunlar aracılığıyla yapılan; belirli bir vadede, önceden belirlenen fiyat, miktar ve nitelikte, ekonomik veya finansal göstergelere dayalı olarak düzenlenenler de dahil olmak üzere, para veya sermaye piyasası aracını, mali, kıymetli madeni ve dövizli alma, satma, değiştirme hak ve/veya yükümlülüğünü veren vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri bu madde uygulamasında diğer sermaye piyasası aracı addolunur."

Yukarıda yer alan madde hükmünden anlaşılacağı üzere, menkul kıymet borsalarında işlem görenler menkul kıymet olarak, vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören sözleşmeler ise diğer

⁹ Didem Yanbolu Piyasalarda Türev Ürünler Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2011 s. 88.

¹⁰ Atakan Aydoğan, Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçlarında VUK ile TMS/TFRS Hükümlerine Göre Yapılacak Dönem Sonu Değerleme İşlemleri, Vergi Raporu Dergisi, Sayı 171, 2013, s.67-68.

sermaye piyasası aracı olarak ifade edilmiştir. İkinci fıkrada ise bu hüküm daha net bir şekilde ifade edilmiştir. Dolayısıyla bu maddede, vadeli işlem ve opsiyon borsalarında işlem gören sözleşmelerin menkul kıymet olarak kabul edilmediğini görmekteyiz.

Diğer taraftan 30/12/2012 tarihli ve 28513 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanununun 3' üncü maddesinde türev araçların;

- 1) *Menkul kıymetleri satın alma veya satma veya birbirleri ile değiştirme hakkı veren türev araçları,*
- 2) *Değeri, bir menkul kıymet fiyatına veya getirisine; bir döviz fiyatına veya fiyat değişikliğine; faiz oranına veya orandaki değişikliğe; bir kıymetli maden veya kıymetli taş fiyatına veya fiyat değişikliğine; bir mal fiyatına veya fiyat değişikliğine; Kurulca uygun görülen kurumlarca yayınlanan istatistiklere veya bunlardaki değişikliğe; kredi riski transferi sağlayan, enerji fiyatları ve iklim değişkenleri gibi ölçüm değerleri olan ve bu sayılanlardan oluşturulan bir endeks seviyesine veya seviyedeki değişikliğe bağlı olan türev araçları, bu araçların türevlerini ve sayılan dayanak varlıkları birbirleri ile değiştirme hakkı veren türevleri,*

ifade edeceği belirtilmiştir.

Bu tanıma bakıldığında vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymet tanımına açıkça girmediği görülmektedir.

Gerek vergi kanunlarında gerekse de Sermaye Piyasası Kanunu'nda bu sözleşmelerin menkul kıymet olarak kabul edildiğini öngören bir hüküm bulunmadığı müddetçe, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmelerinin menkul kıymet olarak tanımlanması ve VUK'un 279'uncu maddesi kapsamında değerlemeye tabi tutulması mümkün değildir. Bu konuda Gelir İdaresi tarafından yapılmış herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu nedenle vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri VUK'un 289'uncu maddesine göre değerlendirilmelidir.¹¹

6- SONUÇ

1970'li yıllardan sonra başlayan dünya piyasalarındaki belirsizlikler ve risk ortamı finans dünyasını yeni arayışlara sevk etmiştir. Bunun sonuncu olarak da türev ürünleri gelişmiştir. Bu türev ürünler ise forward, future, swap ve opsiyon sözleşmeleridir. Bu çalışmada türev ürünlerinin mali boyutlarına değinilerek vergilenmede yaşanan sorunlara ve dönem sonunda değerlemesine ilişkin belirsizlikler ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Gelişen dünya ekonomisinin sonucu olarak ortaya çıkan türev ürünlerin vergilenmesine ilişkin yasal mevzuatımızda açık düzenlemelerin yer almadığı görülmektedir. Yasal mevzuatta bu konuyla ilgili olarak açık düzenlemelere yer verilmemiş olması döviz cinsinden türev ürünlerin vergiden kaçınma ve peçeleme amaçlı olarak kullanılmasına neden olabileceği düşünülmektedir. Yaşanan ekonomik gelişmeler bu piyasaların daha da yaygınlaşacağını göstermektedir. Bu nedenle bu piyasalarda kullanılan ürünlerin vergilendirilmesine ilişkin düzenlemelere en kısa zamanda karışıklıklara yol açmayacak şekilde mevzuatımızda yer verilmesi gerektiği kanısındayız.

Bir diğer sorun olarak ise türev ürünlerin dönem sonu değerlemesine ilişkindir. Yapılan araştırmamızda bu konu üzerinde de bir açıklık olmadığı görülmektedir. İki farklı görüş ortaya çıkmak-

¹¹ Beyanname Düzenleme Kılavuzu, Hesap Uzmanları Derneği, Ankara2015, s. 219

tadır. Bu görüşlerin temel dayanağı ise türev ürünlerinin menkul kıymet olarak kabul edilip edilmesine dayanmaktadır. Türev ürünlerinin menkul kıymet olup olmadığı konusunda da 213 sayılı Vergi Usul Kanununun da bir belirleme yoktur. Bu konunun da açıklığı kavuşturulması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu
- 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu
- 5520 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu
- 3065 Sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu
- 488 Sayılı Damga Vergisi Kanunu
- 6802 Sayılı Gider Vergileri Kanunu
- 6362 Sermaye Piyasası Kanunu
- AYDOĞAN, A. Menkul Kıymet ve Diğer Sermaye Piyasası Araçlarında VUK ile TMS/TFRS Hükümlerine Göre Yapılacak Dönem Sonu Değerleme İşlemleri, Vergi Raporu Dergisi, Sayı 171, 2013
- Beyanname Düzenleme Kılavuzu, Hesap Uzmanları Derneği, Ankara 2015
- CEYHAN, C. Türev Ürünler ve Riskten Korunma Sosyal Bilimler Enstitüsü, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013
- DEMİRCİ, D. Kredi Türevleri ve Kullanımı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2003
- DEMİRÇELİK, A., SOYDEMİR, S. Geleceğe Yönelik İşlemler Piyasaları (Futures Markets), SPK Araştırma Raporu, Ankara 1989
- Didem Yanbolu Piyasalarda Türev Ürünler Vergilendirilmesi ve Muhasebeleştirilmesi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2011
- KUŞ, A. Türev Ürünlerin İşletmeler ve Bankalar Açısından Muhasebeleştirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar 2010
- ÖZER, A. Türev Ürünler - Piyasası, Vergilendirilmesi, Muhasebeleştirilmesi ve Türkiye'deki Durumu -, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı, Erzurum 2008
- YILDIZ, B. Yeni Finansal Araçlardan Türev Ürünler ve Vergilendirilmesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 2006